

Ligia Boldea

Nobili și demnitari ai Banatului montan medieval și premodern

Studii istorice

MEGA
Cluj-Napoca
2023

Cuprins

Argument / 7

Abrevieri / 15

*Tradiție și continuitate în lumea demnitarilor români ai banatului
de Caransebeș și Lugoj – Gârleștenii de Rudăria / 17*

*O familie nobilă română a Banatului montan în epoca
Principatului: Mâtnicenii de Ohaba-Mâtnic / 70*

*Identități premoderne bănățene: o familie de demnitari
ai comitatului Severin – familia Simon de Caransebeș / 109*

*Aspecte din viața publică și privată a unui jude nobiliar al
comitatului Severin: Ladislau Lățug de Delinești / 154*

*Un caz aparte în elita socială a Banatului montan medieval:
familia nobililor Bucosnița de Caransebeș / 190*

Considerații asupra familiei unui viceban al Severinului: Mărganii / 213

Stăpânii de pe Valea Bistrei – familiile Floca și Pobora / 239

*Două familii de demnitari români ai Banatului medieval originare
din districtul Mehadia – familiile Cerna și Plugovița / 274*

Bibliografie / 307

Argument

Volumul de față reunește douăsprezece studii publicate pe parcursul a două decenii în diferite reviste de specialitate sau volume colective. Ele au fost dedicate unor familii nobile ale Banatului montan medieval și premodern ai căror membri s-au numărat printre demnitarii de diferite ranguri implicați în administrarea banatului/ comitatului Severin sau a Caransebeșului, de la mijlocul secolului al XV-lea și până în 1658. Am decis republicarea lor într-un volum aparte din mai multe motive: în primul rând, tematica lor se situează în prelungirea cercetărilor mele asupra familiilor nobile ale Banatului medieval, concretizate în volumul *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV–XVI (origine, statut, studiu genealogic)*, ce a văzut lumina tiparului în anul 2002. Două dintre capitolele de față continuă destinul nobililor de Gârliște și Mâtnic în secolele XVI–XVII. În al doilea rând, istoricul unor familii (Simon, Lățug, Gârleșteanu, Marga) a fost defalcat tematic și publicat în câte două articole, astfel încât reunirea lor s-a impus de la sine pentru a da o mai mare coerență discursului monografic. În al treilea rând, cele două decenii au adus cu ele o multiplicare a surselor de informare, atât istoriografice, cât și documentare, fapt care ne-a dat posibilitatea să adăugăm noi detalii istoricului acestor familii. De altfel, dependența față de calitatea și cantitatea informației documentare ne-a făcut ca, în multe cazuri, să operăm cu ipoteze de lucru, mai ales în alcătuirea genealogiilor acestor familii; or, apariția unor noi documente ne-a confirmat, sau infirmat anumite aserțiuni. Și, nu în ultimul rând, experiența acumulată în decursul acestor ani ne-a conferit o perspectivă mai amplă, mai nuanțată asupra evoluției elitelor sociale ale Banatului, pe care intenționăm să o prezentăm ca atare în lucrarea de față. Se impune în acest moment să facem precizarea că, pentru a plasa spațial subiectul prezentei lucrări, folosim termenul de „Banat” în accepțiunea sa geografică și nu istorică, fiind îndeobște cunoscut faptul că proiectul unei provincii aparte sub acest nume a prins contur la cumpăna secolelor XVII–XVIII și s-a impus începând cu veacul al XVIII-lea, prin preluarea termenului de „banat” – formațiune de graniță, uzitat în documentele medievale încă din secolul al XIII-lea, care acoperea însă o realitate teritorial-geografică ușor diferită.

În plan general, secolele XVI–XVII au reprezentat în istoria Transilvaniei și a Banatului o perioadă tensionată, în care Reforma și Contrareforma s-au întâlnit pe fondul dezmembrării regatului maghiar și al conflictelor de interese dintre otomani și Habsburgi. Dispariția regatului medieval maghiar în urma dezastrului de la Mohács (1526) a produs modificări substanțiale de planuri, ce au conferit trăsături distincte noii epoci, reflectate în ideologia politică și religioasă. Banatul avea să cunoască și el impactul acestor transformări, începute prin conflictul pentru moștenirea tronului dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Szapolyai, care a determinat o serie de polarizări în rândul elitei sale, desăvârșite mai apoi prin transformarea Banatului de câmpie în vilayet otoman (1552), în paralel cu integrarea comitatului Severin, ca unitate politico-administrativă și militară, în principatul autonom al Transilvaniei, aflat sub suzeranitate otomană. Faptul că orașele Caransebeș și Lugoj s-au supus de bunăvoie otomanilor, acceptând plata unui tribut, a făcut ca ele să nu fie înglobate în noul eyalet otoman, ci au fost transformate într-o zonă de condominium între principatul ardelean și beilerbeicul Timișoarei, fiind puse sub conducerea unui ban de Caransebeș și Lugoj. Noul context politico-militar și confesional a determinat elitele Banatului montan, în mare parte de origine românească, să se adapteze tuturor acestor transformări și să se încadreze noului peisaj politic.

Pentru o mai bună înțelegere a fenomenului nobilimii bănățene, am considerat că istoriile de familie, cu genealogiile aferente, fundamentate cu precădere pe cercetarea documentară, constituie o etapă absolut necesară în conturarea unor tipologii familiale, în găsirea punctelor de convergență sau divergență, în aflarea unor particularități și detalii ce pot conduce către o viziune mult mai cuprinzătoare a fenomenului în sine. Chiar dacă în decursul timpului au fost realizate microfise de familie, genealogii sau scurte istorii familiale, de-abia în ultimele trei decenii producția istoriografică românească a cunoscut o adevărată efervescentă a cercetărilor legate de evoluția nobilimii Banatului montan și piemontan din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și până la finele veacului al XVIII-lea¹. Astfel, o întreagă structură

¹ Semnalăm principalele contribuții la istoria familiilor nobile din Banatul medieval și premodern: Dragoș-Lucian Țigău, *Câteva date despre nobilii Basarab de Caransebeș (secolul XVI)*, în „Reflex. Artă, cultură, civilizație”, serie nouă, XXII, Reșița, ianuarie – iunie 2021, nr. 1–6 (244–249); idem, *Familia Bizere-Găman în secolele XV–XVII*, în „Banatica”, 15/II, 2000; idem, *Familia Bobic de Caransebeș în secolele XVI–XVII*, în „Reflex. Artă, cultură, civilizație”, serie nouă, XI, Reșița, ianuarie – iunie 2010, nr. 1–6 (112–117); idem, *Familia Fiat de Armeniș în secolele XV–XVII*, în „Banatica”, 14, 1996; idem, *Familia nobililor Fodor în secolele XVI–XVII*, în „Banatica”, 19, 2009; idem, *Familia nobililor Josika (Iojiță) în secolele XVI–XVII*, în „Banatica”, 18, 2008; idem, *Familia nobililor Peica de Caransebeș în secolele XVI–XVII*, în „Banatica”, 17, 2005; idem, *Familia Tivadar de Caransebeș în secolele XVI–XVII*, în „Banatica”, 28, 2018; idem, *Familia nobililor Vaida în secolele XVI–XVII*, în „Analele Banatului”, Serie

socială a dobândit identitate, termenul generic de elită socială a fost îmbogățit cu monografiile familiale care au pus în lumină personaje și personalități, relații umane și interfamiliale, problematici de natură economică, social-juridică sau politico-militară, un întreg eșafodaj pe care se pot fundamenta o serie de cercetări analitice. În acest context se plasează și volumul de față, ce aduce laolaltă un număr de zece familii nobile române din arealul actualului Banat montan, care în epoca lor și-au desfășurat existența în spațiul districtelor privilegiate românești ale banatului de Severin, regrupate ulterior în comitatul Severin, districtul Caransebeș, potrivit formulei utilizate în documentele veacurilor XVI–XVII. Ca ținut de baștină, majoritatea acestor familii au provenit din districtul Caransebeș, fie din așezările situate în proximitatea urbei de pe Timiș și Sebeș (familiile Mâtniceanu, Simon, Lățug și Bucosnița), fie din zona Văii Bistrei (familiile Marga, Floca și Pobora). Alte două familii provin din districtul Mehadiei – familiile Cerna și Plugovița, pentru ca familia Gârleștenilor, una din cele mai bine situate familii nobile ale acelor vremuri, să fie originară din districtul Almăj. În ceea ce privește plasarea temporală a acestor destine familiale, o parte dintre ele se încadrează celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea, cu prelungire în prima parte a secolului al XVI-lea (familiile Cerna și Plugovița), după care familiile respective se sting, în timp ce marea parte a celorlalte familii au o existență mai îndelungată, cu rădăcini în veacul al XV-lea, care se prelungesc mai apoi până la finele veacului al XVII-lea. Excepțional este exemplul familiei de Mâtnic, ale cărei origini coboară în secolul al XIV-lea, cu o istorie reconstruibilă documentar pentru o perioadă de trei secole, din 1352 până în 1658.

Ca structură a fiecărui capitol am realizat, în primul rând, reconstituirea arborelui genealogic familial, pentru a defini cât mai clar identitatea persoanelor care au populat fiecare nucleu familial și au activat pentru propășirea și perpetuarea neamului lor. S-au adăugat apoi, în mod necesar, discuțiile legate de evoluția patrimoniului familial, precum și cele privitoare la

Nouă, *Arheologie-Istorie*, XVI, 2008; idem, *O familie bănățeană din secolele XVI–XVII* (Micanda de Caransebeș), în „Reflex. Artă, cultură, civilizație”, serie nouă, X, Reșița, ianuarie – martie 2009, nr. 1–3 (100–102); idem, *O familie de orășeni nobili: Ivul de Caransebeș (secolele XVI–XVII)*, în „Studii și cercetări. Actele Simpozionului „Banatul-trecut istoric și cultural”, Zrenianin – Novi Sad, 2010; Livia Magina, *Familia Danffy de Duboz*, în eadem, „La periferia Europei Centrale: studii privind Banatul medieval și premodern”, Cluj-Napoca, 2015; Adrian Magina, *Constituirea și evoluția domeniului familiei nobiliare Măciș de Rapolt (1478–1520)*, în „Banatica”, 20/II, 2010; Teodora-Ligia Drăghici, *Familii nobile de origine română din Banat și Partium (sec. XVI–XVIII)*, Teză de doctorat, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, 2013; Sașa Iașin, *Familiile nobiliare sârbești din Banat, în secolele al XV-lea și al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 2015; Adriana-Patricia Manea, *Familii nobile din Banat în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Heraldică și genealogie*, Cluj-Napoca, 2022.

implicarea fiecărei familii în activitatea administrației locale comitatense și urbane, care oferă, fiecare în felul său, detalii semnificative pentru profilul elitelor sociale ale acestui ținut de graniță. De altfel, simptomatic este faptul că toate aceste familii au sfârșit prin a face parte, alături de multe altele, din comunitatea socială a Caransebeșului, care a reunit întreaga elită nobiliară a ținutului într-o adevărată „reședință de nobili”, cum avea să fie definit centrul administrativ al provinciei.

În ceea ce privește abordarea structurilor genealogice ale fiecărei familii în parte, realitatea este că am operat în continuare atât cu certitudini, cât și cu prezumții, condiționată fiind de informația furnizată de documentația vremii. Nu vedem cum ar putea fi altfel, atâta vreme cât nu vom avea nicio dată certitudinea că toate sursele documentare ale epocii au supraviețuit și au ajuns până la noi. Am adus la zi o parte din tabelele genealogice realizate în precedentele materiale, fie prin corecție, fie prin augmentare, ca urmare a unor noi informații documentare depistate în decursul anilor. Nu putem să nu propunem o privire comparativă asupra acestor arbori genealogici, extrem de sugestivi în ceea ce privește dinamica familială, creșterea sau descreșterea până la dispariție a unor familii, translatarea destinului familial de la o ramură principală la una colaterală, onomastica repetitivă sau prezența redusă a femeilor. Frustrantă a fost, în egală măsură, imposibilitatea de a lega anumite generații de celelalte paliere genealogice, documentele vremii nefăcând referire în multe cazuri la nicio filiație ascendentă sau descendentă. Este cazul, bunăoară, al unor generații ale familiilor Gârleșteanu sau Mâtniceanu care, deși bine aspectate cu reprezentanți, realmente nu pot fi legate între ele în perioada de trecere de la secolul al XVI-lea la secolul următor. Dată fiind onomastica destul de săracă și repetitivă, prin folosirea câtorva prenume transmise de la o generație la alta (cazul familiei Floca este unic în felul său, dat fiind faptul că timp de șase generații au fost folosite aproape exclusiv doar două prenume – Ioan și Ladislau), am recurs la numerotarea diferitelor personaje, soluție care, chiar dacă îngreunează textul, permite o fixare mai exactă a fiecărui personaj în perioada de timp trăită. Probleme a ridicat și situația în care membri ai aceleiași generații au purtat același prenume, caz în care în acte ei au fost înregistrați adeseori ca *senior* și *junior*. Dificilă pentru noi a fost plasarea lor exactă în structura familială, atâta vreme cât nu am beneficiat de informații legate de ascendența lor paternă. Mai trebuie menționat faptul că am încercat să păstrez onomastica familială cât mai aproape de textul documentelor de epocă, cu două excepții: cele ale nobililor de Mâtnic și Gârliște. În ambele cazuri am folosit în mod deliberat o formulă explicit românească – Mâtniceanu și Gârleșteanu. Ne asumăm aceste licențe care nu credem că distorsionează istoricul acestor familii de sorginte românească, emblematice pentru Banatul montan medieval și premodern.

O altă componentă care definește profilul unui nucleu familial este patrimoniul său funciar mobil și imobil, care îi dă substanță și susține preeminența sa în cadrul comunității nobiliare. În măsura în care informația documentară a permis, am încercat să reconstituim ansamblurile patrimoniale ale acestor familii, pornind de la primele înregistrări documentare care, de regulă, fixează locul de baștină al familiei și până la retragerea lor definitivă în Principat la finele secolului al XVII-lea. Au putut fi reconstituite, cel puțin parțial, domeniile avitice ale fiecărei familii, destul de stabile în decursul timpului. Se remarcă și sub acest aspect continuitatea de stăpânire a Mâtnicenilor și a Gârleștenilor, întinsă pe trei secole, ale căror principale proprietăți au fost păstrate cu consecvență în cadrul familiei, deși pe parcursul timpului s-au produs transferuri de la o ramură la alta. De fapt, am putut asista în aceste două cazuri la adevărate bătălii judiciare pentru ceea ce am definit a fi fost „averea” nobililor de Gârliște sau a Mâtnicenilor; dacă în primul caz problema a fost tranșată prin trei procese complexe, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, situația „averii Mâtniceanu” s-a prelungit timp de decenii, pe măsură ce, una după alta, diferitele ramuri ale familiei s-au stins pe linie masculină până la mijlocul veacului al XVII-lea. Un caz aparte îl reprezintă familia Simon care, la mijlocul veacului al XVI-lea, se pare că își cumpără un întreg domeniu căzut în desherență, după care poziția sa în cadrul comunității nobiliare caransebeșene a dobândit mai multă consistență, fapt reflectat cu prisosință de ascensiunea unor membri ai săi în structurile de conducere ale comitatului. În concordanță cu spiritul epocii, am remarcat în cazul fiecărei familii intenția de a-și spori acest patrimoniu prin noi achiziții, fie funciare, fie imobiliare, documentele înregistrând o sumedenie de tranzacții firești pentru niște nobili care s-au străduit să își mențină statutul social privilegiat. Practic, fiecare familie a încercat să se apropie de Caransebeș, centrul administrativ al zonei, achiziționând fie posesiuni în proximitate, fie case sau locuri de casă, vii sau grădini în interiorul zidurilor de apărare sau în suburbii. Pe de altă parte, a luat amploare și un alt fenomen în rândurile nobilimii bănățene în decursul secolului al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, acela de a-și achiziționa proprietăți în Principat, în comitatul învecinat al Hunedoarei, îndeosebi în districtul Hațeg. Dacă această mișcare a avut inițial o motivație presupunem economică, ea s-a dovedit în timp de bun augur, dat fiind faptul că, după 1658, majoritatea nobilimii ținutului s-a refugiat în Transilvania, unii dintre ei pe proprietățile achiziționate în deceniile anterioare. Este adevărat că am întâlnit și destule momente de cumpănă, în care anumite familii, sau doar unii membri ai acestora, au fost nevoiți să înstrăineze, temporar sau permanent, anumite bunuri și proprietăți prin vânzare sau zălogire, dar tendința generală a fost aceea de conservare și sporire a domeniului familial. Asta

atâta vreme cât familia a putut să se perpetueze, căci cazurile de stingere a neamului probabil că au fost destul de frecvente. În ceea ce privește lucrarea noastră, două sunt exemplele de acest fel – familiile Cerna și Plugovița. Stăpânirea familială a generat, ca pretutindeni, numeroase controverse, materializate în litigii de proprietate care împănăază discursul istoriografic, căci în marea lor majoritate, documentele păstrate sunt acte cu conținut judiciar, emise ca urmare a problemelor juridice din cadrul unor familii sau dintre anumite familii nobile.

În sfârșit, o a treia problematică pe care am abordat-o în cazul fiecărei familii se leagă de modul în care unii membri ai acestora au fost implicați în administrația comitatensă sau urbană, alături de reprezentanții altor familii nobile ale ținutului. Îi regăsim pe toți aceștia ocupând întreaga paletă de funcții locale, de la bani substituți sau vicebani, la vicecomiți sau juzi nobilari ai comitatului Severin, apoi de castelani sau prim-juzi ai Caransebeșului, precum și de juzi-jurați în cadrul adunărilor judiciare ale banatului, apoi comitatului Severin sau ale Caransebeșului, din a doua jumătate a veacului al XV-lea și până în momentul în care cedarea banatului de Caransebeș și Lugoj către otomani a determinat aceste familii să ia calea bejeniei. Am putut constata, pe de-o parte, cazul unor familii în cadrul cărora, prin tradiție, generație după generație, membrii acestora s-au plasat în sferile puterii locale, cel mai grăitor exemplu fiind cel al Gârleștenilor, ai cărei reprezentanți au ocupat decenii la rând cele mai importante demnități locale. O sumară totalizare a anilor în care membrii acestei familii și-au exercitat funcțiile de bani de Severin, vicecomiți de Severin, castelani sau prim-juzi de Caransebeș însumează nu mai puțin de 40 de ani (din 160 câți am luat în calcul, de la primul demnitar al acestei familii și până în 1658), ani în care ei s-au poziționat la nivelul decizional al structurilor teritorial-administrative ale zonei. Pe de altă parte, am întâlnit și situația unor familii care s-au individualizat printr-un singur membru marcant, care a deținut la un moment dat una din importante demnități locale, scoțându-și practic familia din anonim, pentru ca mai apoi aceasta să cunoască un lent, dar constant declin, până la stingerea neamului (cazurile familiilor Cerna și Plugovița). Trebuie remarcat în egală măsură faptul că, din rândurile familiilor analizate în prezentul volum, prea puțini membri ai acestora au pătruns în structurile superioare statale, nouă fiindu-ne cunoscut doar cazul lui Gabriel Lățug, cel care la finele secolului al XVI-lea a activat timp de câțiva ani în calitate de notar în cadrul Cancelariei mari princiare.

Un alt lucru pe care l-am constatat a fost acela că fiecare familie a avut cel puțin câte un personaj emblematic, a cărui personalitate s-a impus la un moment dat atât în cadrul familiei, cât și în comunitatea trăitoare; de exemplu: Iacob de Gârliște, Iacob de Marga, Mihail de Cerna și Blasiu de Cerna

– toți bani de Severin în a doua jumătate a secolului al XV-lea; apoi George Gârleșteanu, Ioan Simon senior, Ladislau Lățug și Pavel Bucosnița în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (primii doi în calitate de vicecomiți de Severin, Ladislau ca jude nobiliar, iar ultimul ca prim-jude al Caransebeșului); pentru ca în prima jumătate a veacului al XVII-lea să fie remarcate personalitățile lui Ladislau Gârleșteanu și Ladislau III Floca – vicecomiți de Severin. Pe de altă parte, trebuie menționat și faptul că unii dintre acești demnitari au avut o remarcabilă continuitate în funcție în vremuri în care aceste demnități au fost atribuite de comunitate în general pentru o perioadă de un an. Astfel, Iacob de Gârliște a fost unul dintre cei mai longevivi bani ai Severinului, cu o continuitate în funcție de nu mai puțin de 14 ani, între 1494 și 1508; apoi, Mihail de Cerna a deținut și el funcția de ban/ viceban de Severin timp de 8 ani (1447–1454); Ioan Simon senior a fost vicecomite de Severin timp de 6 ani (1584–1591); Ladislau III Floca a fost vicecomite în perioada 1641–1658; Ladislau Lățug a fost cel mai longeviv jude nobiliar al comitatului Severin, exercitând această funcție timp de 15 ani (1578–1593), pentru ca Pavel Bucosnița să dețină funcția de prim-jude al Caransebeșului vreme de cel puțin 7 ani (1561–1574). Tot ca o practică a vremii, o parte din acești demnitari au alternat funcțiile comitatense cu cele urbane, într-o rețea de putere și avere care desigur că a sporit exponențial prestigiul propriilor lor familii. Astfel, Ioan II Floca a fost, pe rând, prim-jude de Caransebeș, castelan de Caransebeș și apoi viceban de Severin în perioada 1528–1537; Ioan Simon senior a funcționat în calitate de vicecomite, dar și de prim-jude al Caransebeșului în perioada anilor 1584–1591; George Gârleșteanu a fost, la rândul său, atât vicecomite de Severin, cât și jude-primar de Caransebeș între 1576–1586; Ladislau Gârleșteanu a exercitat în timp funcțiile de vicecomite de Severin, dar și de ban substituit de Caransebeș și Lugoj între 1608 și 1632; Gabriel II Gârleșteanu a alternat și el funcția de vicecomite cu cea de primar între 1624 și 1652; pentru ca Ladislau III Floca să fi fost vicecomite de Severin și căpitan de Lugoj între 1641 și 1658.

Nu putem să nu evidențiem faptul că această ascensiune și menținere în ierarhia locală a unor familii a fost posibilă, din câte am putut remarca, datorită unei adevărate strategii politice care a funcționat extrem de fructuos în cazul unor familii care, prin tradiție, au transmis din tată în fiu această practică a accederii și a exercitării diferitelor demnități locale. Faptul în sine denotă, în viziunea noastră, atât ambiția de a prospera, cât și dorința de a servi comunitatea, care nu s-ar fi putut însă materializa fără o pregătire corespunzătoare a membrilor acestor familii, meniți să preia și să continue tradiția familială. Astfel, Iacob de Gârliște și fiul său, Nicolae, au fost bani ai Severinului la cumpăna secolelor XV–XVI; în familia Simon, deschizător de drumuri a fost George I Simon, care a obținut funcția de prim-jude al